

NAREČJE

Juana Robida

I. gimnazija Celje

ANALIZA GOVORA PAŠKE VASI

Paška vas
pri Šmartnem ob Paki

VIRI IN LITERATURA

Tine LOGAR (1993): *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Fran RAMOVŠ (1936): *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana: Akademsko založba.

Zinka ZORKO (1988/89): *Narečna podoba Maribora in predmestja*. JiS XXXIV. 170-178.

Juana ROBIDA (1985): *Govor Paške vasi pri Šmartnem ob Paki*. Diplomsko naloga.

UTRINKI I. *Glasilo Osnovne šole Bratov Letonje Šmartno ob Paki*.

1. Narečje je neknjižna socialna zvrst jezika s posebnim, zgodovinsko utemeljenim razvojem intonacije, glasoslovja, oblikoslovja, skladnje, besedotvorja in besedišča na določenem (nemestnem) zemljepisnem področju.*(1)

Paška vas leži ob stiku treh dolin (Spodnje in Zgornje Savinjske ter Šaleške doline), v t. i. Paškem kotu. Govor vasi je eden od govorov srednjesavinjskega narečja, narečja, ki spada v štajersko narečno skupino.

2. Kot pri vseh štajerskih govorih je tudi tu poudarek dinamičen, navadno dolg (izjemoma kratek: *ˈvãče*, *x ˈči*, *ˈsin*). Naglas s končnega kratkega zloga se je premaknil na prednaglasni kratki samoglasnik, vendar je ta danes že dvoglasnik (*ženà* > *ˈžje:na*, *nogà* > *ˈnjo:ga*, *rokà* > *ˈrjo:ka*). Tudi dolgi naglašeni samoglasniki so se v veliki meri diftongizirali, kratki naglas pa se je podaljšal (*bràt* > *b ˈrã:ta*). Prednaglasni *o* je prešel v *u* (*kobíla* > *ku ˈbi:lã*, *kopríva* > *kup ˈri:va*), kratki prednaglasni in ponaglasni *e*, *ę*, *ě* pa v *i*: (*pečí* > *pi ˈči:*, *sedéla* > *si ˈdi:lã*). Monoftongizacija naglasa je rezultat analogične posplošitve naglasa osnovne oblike na vse oblike iste besede (*žēna*, *žené*, *žēni*, *ženó* > *ˈžje:na*, *ˈžje:ne*, *ˈžje:ni*, *ˈžje:no*; tako tudi v velelniku: *nēsi*, *nesíte* > *ˈnje:s*, *ˈnje:ste*, *vzēmi*, *vzemíte* > *u ˈzje:m*, *u ˈzje:mte*). Prevladuje nepremični naglasni tip na osnovi, najdemo pa tudi premičnega (*u ˈrje:me*, *uri ˈmi:na*, *uri ˈmi:nu*, *u ˈrje:me*, *uri ˈmi:nu*, *uri ˈmi:nam*).

2.1 Sistem samoglasnikov pozna enoglasnike in dvoglasnike.

Dolgi samoglasniki:

Kratko naglašeni samoglasniki:

i: u:
e: o:
e:j
je: uo: + 6r
a: â:

i u
e o
a â

2.1.1 Dolgi *i* zastopa:

- staroakutirani jat (b´ri:za, ´ci:sta, ni´vi:sta, st´ri:xa, ´pi:na, ´li:t, ´mi:st, ku´li:n, pu´li:n, ´ri:zat, pu´vi:dat);
- dolgi jat (m´li:k, z´vi:zda, s´vi:ča, t´ri:bux, g´ri:x, ´bi:u, ´li:s, ´mi:x, s´mi:x, ´li:p, ´li:te, ´mi:sti);
- dolgi polglasnik (´vi:s, ´di:n, ´li:n);
- dolgi nosni e (´pi:t, ´pi:tek, i´mi:, ´vi:žem, ´zi:be);
- dolgi e (´li:t, ´pi:č, pi´pi:u, vi´či:r, dri´vi:sa, i´mi:na);
- novoakutirani e (´zi:le, ´ži:nska, ´ži:nin, ´pi:rje, pug´ri:ba, u´ši:si, ´mi:čem, ´ni:su, ´ri:ku, ´pi:ku, ´si:dᄁ);
- e pred r (´mi:ra, ´vi:ra, z´vi:r).

Dvoglasniški *je*: (e z naglašenim širokim e) je naslednik:

- staroakutiranega jata (um´rje:t, m´lje:t, p´lje:t);
- umičnonaglašenega e (´žje:na, ´tje:ta, ´čje:ł, ´nje:sem, ´rje:čem, s´pje:kła);
- polglasnika in kratkega polglasnika (s´tje:ber, ´čje:ber, ´mje:gła, ´pje:ku; ´pje:s, ´tje:š).

Diftong *e:j* se pojavlja kot varianta dolgega *i*-ja: ´pi:č -> pe:jč, ´pi:sa -> ´pe:jsa, ´mi:šat -> ´me:jšat.

Naglašeni nezaokroženi dolgi *a* je zelo redek (´pa:j-čouᄁa).

V govoru najdemo tudi fonem *a:j*, vendar spet le kot varianto (´pe:jsa -> ´pa:jsa).

Zaokroženi dolgi *a* je nastal iz:

- staroakutiranega *a* (k´rā:va, ´mā:t, b´rā:ta);
- novoakutiranega *a* (g´rā:t, p´rā:x, u´rā:t, d´vā:, k´rā:ł, x´rā:st, m´lā:j, ku´vā:č, t´rā:va, g´lā:va, b´rā:da, ´ā:pn);
- dolgega polglasnika (´mā:x, ´lā:š, ´čā:st);
- *a*-ja v edinem zlogu (b´rā:t, ´gā:t, ´nā:s).

Dvoglasnik *uo*: (o z naglašenim širokim o) zastopa:

- nosni o (ˈpʊo:t, šˈkʊo:f, ˈkʊo:s, ˈkʊo:j, ˈčʊo:k, stˈrʊo:k, kˈrʊo:p);

- umično naglašeni o (ˈkʊo:tu, ˈkʊo:za, ˈkʊo:nc, vendar ˈvâsa, ˈvârex).

Tudi dolgi široki naglašeni o najdemo le v nekaterih besedah (ˈo:un, ˈo:uca).

Dolgi *u* je odraz

- dolgega etimološkega o (ˈnu:č, ˈmu:č, ˈru:k, ˈbu:x, gˈnu:j, ˈlu:j) in

- novoakutiranega o (ˈvu:la, ˈxu:ja, ˈnu:ša, šˈku:da, ˈdu:ta, ˈnu:sim, pˈru:sim).

2.1.2 Že v uvodu smo povedali, da so kratki naglašeni samoglasniki redki. Kratki naglašeni *i* je naslednik akutiranega in cirkumfektiranega *i* (ˈlipa, ˈriba, ˈxiša, ˈtiči, ˈžiła; ˈzima, sˈvija, ˈlist, ˈpišem). Kratki *e* zastopa kratki in umičnonaglašeni *i* (ˈnet, ˈteč, ˈmeš, ˈneč, ˈset; ˈšerek, ˈcegan, cˈvilla, ˈpisała, tiˈši, ˈtišał). Kratki zaokroženi *a* najdemo v besedah ˈvâk (= oko), ˈvâsa (umično naglašeni o), ˈvarex (toda uˈri:xa), kratki nezaokroženi *a* pa v besedah z enim zlogom (ˈnat). V enozložnih besedah se pojavlja tudi kratki naglašeni o (ˈfosn). Pogostejši je kratki naglašeni *u*, ki je nastal iz cirkumfektiranega in akutiranega *u* (ˈluč, ˈlupim, uˈlupek, ˈlubje; ˈkupa (nominativ kâp), kˈruxa), zasledimo pa ga tudi v besedah z naglašenim zadnjim zlogom (uˈbut).

2.1.3 Nenaglašeni polglasnik se izgovarja kot široki *e*; v skladnji lahko onemi (xˈlâ:pec -> xˈlâ:pca) ali pa osnova ostane nespremenjena (Fˈrâ:nček -> Fˈrâ:nčeka).

2.1.4 V govoru srečamo samoglasniške *l*, *m* in *n* (ˈnje:s ʎ, ˈnajg ʎč, ˈu:čm (= očim), nuˈbje:dŋ). Stari sonantni *r* se od novejšega, ki je nastal po moderni vokalni redukciji, ne razlikuje (ˈpǫrst, ˈpǫrsta, sˈmǫrt, ˈtǫrt).

2.2 V skupini soglasnikov je potrebno omeniti praslovanski *t*, ki se je v govoru ohranil pred zadnjimi samoglasniki (p'ľá:čam, k'ľu:p, č'ľo:uk), izglasni *t* pa je prešel v *u*. *t* se izgovarja izredno temno.

Praslovanski *t* je kot v večini narečij otrdel v č, *n* pa je prešel v čisti *j* (kon'a > k'ũo:ja, tako tudi v besedah s'vija, ľukja, vendar'niva). *L* se je pred zadnjimi samoglasniki razvil v *ľ*, pred prednjimi pa v *l*.

Pri ostalih soglasnikih ni posebnosti: *v* je pred vokali ostal *v* (v'ile, v'u:zim), *b* -> *b* (b'u:bn), *g* -> *g* (g'ũo:ra), *k* -> *k* (k'r'a:va), *x* -> *x* (x'li:ũ). Izglasni zveneči zaporniki in priporniki se izgovarjajo nezveneče; *b* -> *p* (p'u:p), *d* -> *t* (d'je:t), *g* -> *k* (uk'ru:k), *z* -> *s* (s'vu:s), *ž* -> *š* (š'mu:š).

Soglasniški sklop -šč- najdemo le kot -š-: k'li:še, íšem, ug'ni:še, gu:ša, na'tje:še. Govor je ohranil skupini čre- in žre- (č'ri:šja, ž'rie:bľ). Skupini -tl- in -dl- sta se asimilirali v -l-, ohranjen pa je relikv *mũo:dľt* ter neasimilirana skupina -dl- v p'a:dľa.

3. Oblikoslovje

3.1 Samostalniška beseda

Samostalniki srednjega spola postanejo moškega (v'okn, s'u:nce, m'je:s, m'li:k, d'ũo:ber sje:n, s'u:nce je putim'ni:ľ, m'ľá:t, t'je:le, v'átrak je na'pisaľ, p'p'ršľ, us'tá:ľ, s'xu:dľ) ali pa ženskega spola (j'a:jca je s'rova). Govor dvojine ne pozna (razen pri moškem spolu), množino pa tvori s končnicama: -i za moški (b'r'a:ti, s'ini, gu'ľubi) in -e za ženski spol (m'ize, m'je:tľe, ži:nške); samostalniki srednjega spola: ti'li:ti, mi:sti, j'a:jce).

3.1.1 Samostalniki prve moške sklanjatve se sklanjajo po naslednjem sklanjatvenem vzorcu:

a) ednina: b'r'a:t-ø, b'r'a:t-a, b'r'a:t-u, b'r'a:t-a, b'r'a:t-u, b'r'a:t-am;

b) dvojina: b'rá:t-a, b'rá:t-ou, b'rá:t-im, b'rá:t-a, b'rá:t-ix, b'rá:t-im;

c) množina: b'rá:t-i, b'rá:t-ou, b'rá:t-im, b'rá:t-e, b'rá:t-ix, b'rá:t-im.

Sklanjanje gre večinoma po nepremičnem sklanjatvenem vzorcu. Končniški in mešani naglasi tip sta odpravljena (´pje:s, ´pje:sa, ´pje:su, ´pje:sa, ´pje:su, ´pje:sam). Po moškem vzorcu se sklanjajo tudi samostalniki srednjega spola; nekateri so ohranili premični naglasni tip: ´si:me, si´mi:na, si´mi:nu, vsi:me, si´mi:nu, si´mi:nam.

Govor ne pozna podaljševanja osnove z -ov- v dvojini in množini (´pá:s - ´pá:sa - ´pá:si) ter končnice -je v imenovalniku množine (b'rá:ti, gus'pu:di, k'mje:ti). Osnova pri samostalniku pero se ne podaljšuje s -s-, pač pa s -t-: ´pje:re, pi´ri:ta, s pi´ri:tam; dvojina: pi´ri:ta; množina: pi´ri:ti, s pi´ri:tim).

3.1.2 Sklanjatveni vzorec prve ženske sklanjatve

a) ednina: ´nuo:g-a, ´nuo:g-e, ´nuo:g-i, ´nuo:g-o, ´nuo:g-i, ´nuo:g-ej;

b) dvojina = množina: ´nuo:g-e, ´nu:k-ø, ´nuo:g-im, ´nuo:g-e, ´nuo:g-ix, ´nuo:g-im.

3.1.3 Samostalniki druge ženske sklanjatve se sklanjajo takole:

a) ednina: ´pi:sm-ø, ´pi:sm-i, ´pi:sm-i, ´pi:sm-ø, ´pi:sm-i, ´pi:smi-jej;

b) dvojina = množina: ´pi:sm-i, ´pi:sm-i, ´pi:sm-im, ´pi:sm-i, ´pi:sm-ih, ´pi:sm-im.

V orodniku ednine najdemo tudi končnico -juj, in sicer pri samostalnikih, ki so enozložni in se sklanjajo po mešanem naglasnem tipu: ´pá:st - past´ju:j, ´ku:st - kust´ju:j, ´pu:t - put´ju:j, ´vi:s - vis´ju:j, ´kri - krv´ju:j.

3.2 Osebni zaimki so: *jes*, *ti*, *un*, *˘una*, *˘midva*, *˘vidva*, *˘unad ˘vã*, *˘uned ˘vi:*, *mi*, *vi*, *˘uni*, *˘une*. V mestniku in orodniku se pri nekaterih zaimkih pojavlja ista končnica, in to *-ej* (p6r *˘nã:mej*, *z ˘nã:mej*; p6r *˘vã:mej*, *z ˘vã:mej*). To končnico najdemo tudi kot varianto končnice *-uj* v orodniku (*z ˘mi:nej-* *z ˘mi:nuj*, *s ˘tu:bej-* *s ti ˘bu:j*). Zaimki poznajo naglasne oblike (*˘uŋga* - *˘jega*, *˘une* - *˘je*, *˘unix d ˘vi:x* - *˘jex*, *˘unix* - *˘jix*), nalslonskih pa ne. V pomenu *kdo* se uporablja tudi *˘ki:r* (*˘ki:rga*, *˘ki:rmu*, *˘ki:rga*, *˘ki:rmu*, *˘ki:rim*).

3.3 Pridevniki se sklanjajo takole:

a) moški spol *ednina*: *˘du:ber*, *˘d̩o:berga*, *˘d̩o:bermu*, *˘d̩u:ber/˘d̩o:berga*, *˘d̩o:brim*, *˘d̩o:brim*; *dvojina*: *˘d̩o:bra*, *˘d̩o:brix*, *˘d̩o:brim*, *˘d̩o:bra*, *˘d̩o:brix*, *˘d̩o:brim*; *množina*: *˘d̩o:bri*, *˘d̩o:brix*, *˘d̩o:brim*, *˘d̩o:bre*, *˘d̩o:brix*, *˘d̩o:brim*;

b) ženski spol *ednina*: *˘d̩o:bra*, *˘d̩o:bre*, *˘d̩o:bri*, *˘d̩o:bro*, *˘d̩o:bri*, *˘d̩o:brej*; *dvojina* = *množina*: *˘d̩o:bre*, *˘d̩o:brix*, *˘d̩o:brim*, *˘d̩o:bre*, *˘d̩o:brix*, *˘d̩o:brim*.

Stopnjujejo se s sufiksoma *-ši* in *-ji* ter prefiksom *ner-* v superlativu (*ner ˘li:pši*, *nerta ˘vi:č*). Določno obliko pridevnika tvorimo z zaimkom *ta* (*ta ˘velek*).

3.4 Kazalni zaimki so: *˘tet*, *˘teta*, *tetad ˘vã:*, *teted ˘vi:*, *˘teti*, *˘tete*. Primer sklanjanja: *˘tete d ˘vi:*, *˘tetix d ˘vi:x*, *˘tetim d ˘vi:m*, *˘tete d ˘vi:*, *˘tetix d ˘vi:x*, *˘tetim d ˘vi:mej*.

3.5 Glagol pozna oblike za *ednino*, *dvojino* in *množino*: *˘pišem*, *˘pišeš*, *˘piše*, *˘pišema*, *˘pišeta*, *˘pišemu*, *˘pišete*, *˘pišejo*; *˘u:čim* (= *hočem*), *˘u:čiš*, *˘u:če*, *˘u:čma*, *˘u:čta*, *˘u:čta*, *˘u:čmu*, *˘u:čte*, *˘u:čjo*.

Niti pri tematskih niti pri atematskih glagolih v drugi osebi množine ni končnice *-ste* (*˘dã:te*, *˘vi:te*, *˘ji:te*; *izjema je le vi s ˘te*).

Tretja oseba ima končnico *-ejo* ali *-ijo* (´nje:čejo, ži´vijo).

Opisne delžnike tvorijo končnice:

a) za moški spol *-l*, z izgovorom *u* ali *u* (´ni:su, ´vidu, lu´viu, ´di:fou);

b) za ženski spol *-la* (´nje:sla, ´vidla);

c) za dvojino moškega spola *-la* (´di:lała), ženskega spola pa *-le* (´di:lałe);

č) za množino moškega spola *-l* (ži´vi:l, t6rpi:l), ženskega pa *-le* (´ji:dle).

Velelnik druge osebe ednine ima končnico *-ø* (´nje:s, ´t6rp, uz´digø); druge osebe dvojine končnico *-ta* (´nje:sta, ´t6rpta, uz´digøta); v množini pa končnico *-te* (´nje:ste, ´t6rpte, uz´digøte).

Nedoločnik in namenilnik imata enaki končnici: ´pã:st, ´lje:žet, ´žje:t, s´pã:t, su´šit, ku´sit, ´vorat, s´jãt).

4. Besedilo *Preja*, ki so ga učenci šmarske šole pred leti objavili v šolskem glasilu *Utrinki*, bi Páčani pripovedovali takole:

P`REJA

`Lâ:n se je s`jaŭ ji`si:n aŭ pa spum`lâ:t . `Kuo:nc pu`li:tja aŭ pa na za`či:tk ji`si:n so ga pu`pult iz `zje:mle s kure`ninim u`ri:t . Z`vi:zaŭ so ga u `mejnxe s`nuo:pe pa ga sp`ra:uŭ da`mu: . `Lâ:tje so pu`t6rgaŭ , ga sx`ra:nŭ na `pâ:rne, da se je `mâ:l pu`sušu . Iz `jega so du`biŭ lã`ni:n `u:le . `Nucaŭ so ga za `6rcnije za lu`di: nu ž`vã:t . S`nuo:pe so raz`d6rŭ , da se je `lâ:n `glix `sušu . S p`ri:lcam so ga `vje:čkret u `b6rnaŭ . `Lâ:n se je `sušu t`ri `ki:dne . Ku je g`rã:toŭ `siŭkast , so ga pub`rã:ŭ s p`ri:lcam . Nar`diŭ so `velek s`nuo:p , ga z`vi:zaŭ , p`reka `zim so ga pa z`nu:sŭ u `pã:jštve . Tu je b`la `mejnxa si`zidana `uta , ki:r so su`šiŭ `lâ:n nu pa `sux `sã:dje . `Pã:jštve `niso s`mi:le bet b`lis `xiš , za`tu: ku se je u `jex `kurŭ , pa bi se `lje:xk ki `kej už`gã:ŭ . Uduz`guo:rej so bli li`si:ni t`rã:mi . `Nã:je so z`di:vaŭ `lâ:n . Uduz`puo:dej so `kurŭ u `pe:jč . `Dem so spi`lã:ŭ is `pã:jštve , tek da je du `lã:na `p6ršla `sã:m tup`lu:ta . `Lâ:n so su`šiŭ t`ri nu`či . U `pã:jštvi so bli pu na`vã:t `bel is`kušen s`ta:rejš `di:di . `Tu: pa za`tu:, ku so `mogŭ `duo:ber `ã:xtat , da se `lâ:n ni p`rje:uč u`sušu , ku bi `lje:xk `začu `guo:ret . `Di:di so u `pã:jštvi `duo:ber `ji:dŭ nu `pil , za`tu: se je `vie:čkret nar`diŭ , da so pu`zã:bŭ na `lâ:n , `tek da je `ci:ŭa `pã:jštva zgu`ri:ŭa .

Še bel s`tã:r na`čin su`šeja `lã:na so fr`čã:de . U `jex se je `lâ:n `sušu s`kuo:r tek ku u `pã:jštvi . U `zje:mlo so sku`pã:l `lukjo , jo ub`lu:žŭ s ka`mejam . `Neter so `puo:ŭ `kurŭ .

`T6rŭ so puna`vã:t u `pã:jštvi is `t6rlcim . `Muo:ški so is `t6rlcej u g`ru:bim si`si:kaŭ s`tje:bŭ . `Ži:nske so ga preb`rã:ŭ , da so ga `fãjn `t6rle . Is `t6rlcej so ga pug`lã:dŭe . Du`bile so siŭ pri`diŭ .

ˈDi:di so ˈmogŕ ˈduo:ber ˈâ:xtat , da jim ˈbâ:be
 ˈniso is priˈdiva narˈdile ˈrie:peca . Priˈdiu so
 puvˈle:jkŕ pu gˈrâ:blix , zaˈtu: da je iz ˈjega ˈsou
 pˈrâ:x . ˈRje:kŕ so mu pizˈdir . Priˈdiu so uˈbi:sŕ na
 pˈri:sŕco . Is priˈdiva so puˈti:gnaŕ nerˈli:pše ˈniti , ku
 so jix ˈpuo:ŕ puˈnucaŕ za cˈvi:rŕ .

Priˈdice so priˈdiu pˈrje:dle na kuˈlouratix , da
 so duˈbile ˈli:pe ˈniti . Zˈvile so jix u štˈri:ne . ˈTete
 so naˈmu:čle u ˈtuo:pŕo ˈvodo . U puˈtu:ku so jix
 ˈpuo:ŕ na piˈri:nekix upˈrâ:le . Is štˈri:nim so ˈto:uŕle
 pu ˈkâ:mnu tek ˈdo:uŕ , da so gˈrâ:tale sˈvje:tŕ ˈsive.
 ˈPuo:ŕ so jix pusuˈšile pa ˈdâ:le na mutiˈviŕ . ˈRje:kŕ
 so mu tut ˈŕâ:mpret . Iz mutiˈviŕa so štˈri:ne zˈvijale u
 kˈŕâ:mčič . Pŕ ˈzvi:aju so u ˈruo:kix dŕrˈžâ:le štˈritof.
 Tu je bˈŕâ: liˈsi:na ˈdje:ska , ku je ˈnet šˈŕâ: čˈri:s .
 Tek si ˈniso ˈrâ:nle ˈru:k . Kˈŕâ:mčiče so ˈnje:sle
 tˈkâ:uŕu , da je iz jex naˈri:du ˈxuo:dŕ pˈŕâ:tŕ . Na
 ˈpu:mŕâ:t so tet pˈŕâ:tŕ razˈgŕnaŕ pu tˈra:u , ga
 pusˈtiŕ , da ga je ˈdje:š ˈvje:čkret zˈmuo:ču , ˈsu:nce
 nu ˈvi:ter pa puˈsušu . Tek so pˈŕâ:tŕ pˈŕâ:jxal .
 ˈVje:čkret je biu pˈŕâ:jxan , bel je biu ˈbi:u . Is pˈŕâ:tŕna
 so ˈmi:ŕ ubˈli:ke nu pŕrˈtiče . Puˈzim so bli ˈtuo:pŕŕ ,
 pu:li:t pa xˈŕâ:dŕ .

5. Namesto zaključka:

To so nekatere značilnosti govora Paške vasi. Ostaja pa še vrsto stvari, ki jih je potrebno raziskati. Toda pohitimo, kajti narečja z vsako generacijo izgubljajo svojo pristnost.

OPOMBE

(1) Zinka Zorko, *Narečna podoba mariborskega predmestja*, JiS XXXIV, str. 170.